

Aspecten van de Nederlandse betalingsbalans (I)

De structuur van het internationale goederenverkeer

DR. M. VAN NIEUWKERK — DRS. N. P. DRIESPRONG —
DRS. A. C. J. STOKMAN*

In drie artikelen zullen enkele belangrijke aspecten van de Nederlandse betalingsbalans nader belicht worden. Het gaat achtereenvolgens om aspecten van het goederenverkeer, het investeringsverkeer en het obligatieverkeer met het buitenland. De onderstaande (beknopte) analyse van het goederenverkeer beperkt zich tot het doorlichten van de structuur van onze buitenlandse handel. Niet alleen staat deze thans zeer in de belangstelling, maar ook lijkt de structuur van ons internationale goederenverkeer in zekere mate verweven te zijn met die van ons internationale investeringsverkeer. De onderhavige analyse vormt daarmee een referentiepunt voor de erop volgende analyse met betrekking tot het investeringsverkeer. Een belangrijke bevinding in dit artikel is dat produkten die in ons exportpakket een relatief belangrijke plaats innemen dat ook in ons importpakket doen. Voorts lijkt de produktensamenstelling een zwaardere stempel op ons handelspatroon te drukken dan de landensamenstelling. Zo blijkt dat Nederland met zijn „exportgespecialiseerde” produkten wel degelijk ook op markten ver weg relatief goed vertegenwoordigd is.

1. Inleiding

Met het achterblijven van onze export bij de ontwikkeling van de wereldhandel enkele jaren geleden steeg de belangstelling voor de structuur van onze export. Die ging enerzijds uit naar de regionale samenstelling van onze uitvoer (de aanwezigheid van Nederlandse produkten op verre markten), terwijl anderzijds de goederensamenstelling van ons exportpakket onder de loep werd genomen. In dit artikel zal naar de structuur van onze gehele buitenlandse handel (export en import) worden gekeken, waarbij het regionale aspect en het pakketaspect zowel afzonderlijk als in combinatie zullen worden belicht. Steeds is de structuur van de Nederlandse buitenlandse handel vergeleken met die van de gehele EG. Juist vanwege het Gemeenschappelijk beleid dat op diverse terreinen wordt gevoerd (landbouw, staal, textiel) is de EG immers de eerst aangewezen referentiegroep.

2. De specialisatiecoëfficiënt

Bij de analyse is gebruik gemaakt van twee coëfficiënten, te weten een exportspecialisatiecoëfficiënt en een importafhankelijkheidscoëfficiënt 1).

De *exportspecialisatiecoëfficiënt* geeft de verhouding weer tussen het exporttaandeel van een bepaalde goederensoort in de totale export van een land tot het overeenkomstige cijfer van de referentiegroep. Zou bij voorbeeld de Nederlandse landbouwexport \$ 10 mrd. en de totale export \$ 50 mrd. bedragen, terwijl de overeenkomstige cijfers met betrekking tot de EG respectievelijk \$ 100 mrd. en \$ 1.000 mrd. luiden, dan is de waarde van deze coëfficiënt voor landbouwprodukten $10/50 : 100/1.000 = 2$. Is de coëfficiënt groter dan één, dan is het desbetreffende land (relatief) gespecialiseerd in dat goed. Is de waarde kleiner dan één, dan is er geen sprake van relatieve specialisatie. In formule luidt de coëfficiënt:

$$S_{jk} = \frac{X_{jk}}{X_j} : \frac{X_{nk}}{X_n}$$

met:

X_{jk} = de export van land j in de goederensoort k ;

X_j = de totale export van land j ;

X_{nk} = de export van referentiegroep n in de goederensoort k ;

X_n = de totale export van de referentiegroep n .

De *importafhankelijkheidscoëfficiënt*. Deze coëfficiënt is analoog aan de exportspecialisatiecoëfficiënt en geeft een maat voor de specifieke gerichtheid van de importbehoeften.

De coëfficiënten zijn hierboven gedefinieerd met betrekking tot een gegeven goederensoort. Hetzelfde kan uiteraard worden gedaan met betrekking tot een bepaald land of met betrekking tot een bepaald land en een bepaalde goederensoort.

Bij de empirische invulling van de coëfficiënten is gelet op het eventuele gevaar van statistische vertekeningen die zich volgens De Grauwe kunnen voordoen 2). De vertekeningen zouden met name optreden bij het aandeel van de export naar verre landen, omdat dit aandeel om zuiver statistische redenen lager zal liggen bij kleine landen dan bij grote landen. De vertekening zou zich niet voordoen indien de onderdelen van de export worden gedeeld door de som van het bruto nationale produkt en de waarde van de invoer in plaats van de totale export. Om deze redenen zijn de exportspecialisatiecoëfficiënten ook berekend met deze nieuwe noemers; X_j en X_n zijn dan vervangen door respectievelijk de som van het bruto nationale produkt en de invoer van land j en van de landengroep n .

* De auteurs zijn werkzaam bij De Nederlandsche Bank; zij schreven dit artikel op persoonlijke titel. Dank gaat uit naar de heren S. Lammerts van Buuren en F. H. A. van der Willigen voor statistische assistentie.

1) De coëfficiënten zijn onder andere terug te vinden in het werk van Bela Balassa; zie voorts: Ph. Rollet, *Intégration économique et spécialisation internationale dans les pays de la CEE*, *Revue d'Economie Politique*, jg. 1979, nr. 9, blz. 199-217, en *Internationale industriële specialisatie en arbeidsverdeling*, *Europese Economie*, november 1979, blz. 90-99 en: CPB, *De Nederlandse economie in 1985*, paragraaf 5.1, 's-Gravenhage, 1981.

2) P. de Grauwe, *Exporteren Belgische en Nederlandse ondernemingen te weinig naar verre landen?*, *ESB*, 23 juni 1982, blz. 628-629.

Tabel 1. Specialisatie van de Nederlandse export naar land en naar goederengroep, 1980

	Voeding	Genotmiddelen	Grondstoffen	Brandstoffen	Vetten en oliën	Chemische producten	Primaire fabriekaten	Machines en vervoer	Diverse fabriekaten	Overige	Totaal pakket
EG.....	x	x	x	x	x	x	o (+)	o (+)	o (+)	o	x
Comecon.....	x	o (+)	x	o	x	o (+)	o	o	o	o	o
Midden-Oosten.....	x	o (+)	x	x	x	o (+)	o	o	o	o	o (+)
Afrika.....	x	o	o (+)	x	x	o (+)	o	o	o	o	o
Verenigde Staten.....	x	x	x	o	x	o	o	o	o	o	o
Latijns-Amerika.....	x	o	x	o	x	o (+)	o	o	o	o	o
Japan.....	x	o	x	o	o	o (+)	o	o	o	o	o
Verre Oosten (excl. Japan).....	x	o	o (+)	o	x	x	o	o	o	o	o (+)
Overig.....	x	o (+)	x	x	x	o (+)	o	o	o	o	o
Wereld.....	x	x	x	x	x	x	o	o	o	o	—

3. De exportspecialisatie

Voor de analyse van de buitenlandse handel van Nederland, geprojecteerd tegen die van de EG, is de goederenhandel opgesplitst in enerzijds een aantal relevante landengroepen en anderzijds in een tiental goederengroepen volgens de Standard International Trade Classification (SITC); zie de Appendix voor een nadere specificatie.

Tabel 1 geeft de uitkomsten. Een „x” betekent dat onze export relatief gespecialiseerd is met betrekking tot dat produkt en/of land. Een „o” betekent dat wij relatief niet-gespecialiseerd zijn met betrekking tot het produkt en/of land. Indien het teken (+) is toegevoegd, dan betekent dit dat zich volgens het criterium van De Grauwe wél een relatieve specialisering voordoet.

Uit de onderste rij van tabel 1 blijkt dat onze export relatief gespecialiseerd is in de goederengroepen voeding, genotmiddelen, grondstoffen, brandstoffen, vetten en oliën en in chemische produkten. Daarentegen blijkt onze export relatief minder gericht te zijn op fabriekaten, machines en vervoermaterieel.

Indien naar de geografische spreiding van de specialisatie wordt gekeken, blijkt dat de specialisatie van de eerste groep produkten zich over diverse landen uitstrekt, vaak zelfs over de gehele wereld. Opvallend is dat ook de niet-specialisatie over vrijwel alle landengroepen is gespreid 3). Kennelijk drukt de produktspecialisatie een zwaarder stempel op ons exportpatroon dan de landenspecialisatie. Aangezien de EG, het Midden-Oosten en het Verre Oosten relatief veel van de „gespecialiseerde” produkten afnemen, is ons land met zijn export relatief sterk vertegenwoordigd op deze markten (laatste kolom tabel 1).

Uit een berekening van de coëfficiënten over de periode 1970–1980 valt af te leiden dat de geografische verschuivingen in de specialisatie vrij gering zijn. De relatieve gerichtheid op de EG neemt wat af, terwijl die met betrekking tot de Comecon, het Midden-Oosten en het Verre Oosten vooral de laatste jaren lijkt te zijn toegenomen. Op zich duidt dit op een relatief grotere spreiding van ons exportpakket over de diverse afzetmarkten. Daarentegen gaf de gerichtheid op Latijns-Amerika een sterke daling te zien, een teruggang die over vrijwel alle goederengroepen gespreid was.

Met betrekking tot de pakketsamenstelling blijkt dat de coëfficiënt van de groep genotmiddelen steeg van ruim 0,7 in 1970 tot bijna 1,1 in 1980, zodat deze groep pas in het laatste jaar de kwalificatie exportgespecialiseerd kreeg. Een aanhoudende stijging van het marktaandeel van deze groep lag hieraan ten grondslag 4). Hiertegenover zijn de coëfficiënten met betrekking tot de groepen fabriekaten en machines gestaag afgenomen (verdere niet-gespecialiseerdheid, vooral op de EG-markt), hetgeen de relatieve ondervetgenwoordiging van deze groepen in het Nederlandse exportpakket nog eens onderstreept.

Uit het voorgaande komt een beeld naar voren waarin Nederland zich ten opzichte van de EG met name toelegt op de export van voedingsprodukten en van primaire en basisprodukten. De gezamenlijke overige EG-landen lijken zich in verhouding tot Nederland daarentegen meer toe te leggen op de produktie en export van machines en fabriekaten, i.c. meer gedifferentieerde produkten. In de recente literatuur is uitgebreid aandacht besteed aan dit patroon (vgl. WRR-rapport *Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie*). Volstaan zij daarom met een korte recapitulatie van de factoren die mogelijk van invloed zijn geweest op het specialisatiepatroon van de Nederlandse export:

- Nederland is een klein land en kleine landen blijken met name comparatieve voordelen te hebben in gestandaardiseerde produkten, waarvoor het exportsucces niet afhankelijk is van de aanwezigheid van een grote thuismarkt zoals bij voorbeeld voor industriële eindprodukten wel het geval is (binnenlandse schaalvoordelen) 5). De export zou dan niet gekenmerkt worden door een hoge mate van produktdifferentiatie, maar door een hoog aandeel van basisprodukten (vgl. bulkprodukten in chemie, olie en in zekere zin ook voeding 6);
- Nederland heeft een comparatief voordeel in de sectoren die intensief gebruik maken van menselijk kapitaal en van binnenlandse natuurlijke hulpbronnen (voornamelijk uit de agrarische sector). De relatief goede aanbodomstandigheden van de hoogontwikkelde Nederlandse landbouw zouden naast smaak en/of traditie van de voedingssectoren bepalen 7). Voorbeeld van goede aanbodomstandigheden zijn het intensieve innovatiebeleid binnen de landbouwsector met als accent de directe samenwerking tussen onderzoekcentra (overheid) en bedrijfsleven. Voorbeelden van smaak en/of traditie zijn de voedingsmiddelen kaas en melk, de genotmiddelen dranken en tabak en het produkt lijnolie (aanvankelijk geproduceerd ten behoeve van de zeilen van schepen);
- Nederland heeft een gunstige ligging, uitstekende havens vlakbij diep water, een goede infrastructuur en een goede vakkennis ter zake. Mede hierdoor kwam in Nederland één van de grootste petrochemische complexen van West-Europa tot stand 8);
- in samenhang met de ligging e.d. is Nederland traditioneel een handelsland met een duidelijke overslag- en veredelingsfunctie. Produkten die in Nederlands eigendom bewerkingen ondergaan zijn daardoor zowel in de export als de import relatief sterk vertegenwoordigd.

3) De (+) tekens bij de EG hebben betrekking op coëfficiënten die nauwelijks boven de één uitkomen.

4) Een relatieve stijging van het marktaandeel komt in de specialisatiecoëfficiënt tot uitdrukking. Immers, de coëfficiënt kan worden herschreven tot:

$$S_{jk} = \frac{X_{jk}}{X_{nk}} : \frac{X_j}{X_n} \quad , \text{ waarbij } \frac{X_{jk}}{X_{nk}} :$$

het aandeel van land j met betrekking tot goederensoort k is in de desbetreffende export van de referentiegroep n.

5) Vgl. Bela Balassa, „Revealed” comparative advantage revisited: an analysis of relative export shares of the industrial countries, 1953–1971, *Manchester School*, nr. 45, december 1977.

6) Een uitzondering dient mogelijk gemaakt te worden voor sectoren met een aanzienlijke mate van produktdifferentiatie en een hoge concentratiegraad; vgl. L. B. M. Mennes, *Industriebeleid en internationale concurrentiepositie*, *ESB*, 10 september 1980, blz. 1010–1012.

7) Zie: M. Hulsman-Vejsová en K. A. Koekkoek, *Nederlandse industrie en internationale handel*, *ESB*, 3 september 1980, blz. 971–975.

8) Zie ook WRR, *Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie*, blz. 49 e.v. en J. Kasteel („managing director” van Shell Nederland) in *Economisch Dagblad*, 31 maart 1982.

Tabel 2. Aandelen van goederensoorten in de Nederlandse export, in procenten

	1925/1929	1930/1934	1950/1954	1955/1959	1960/1964	1965/1969	1970/1974	1975/1979
Voeding- en genotmiddelen.....	45,2	39,8	33,9	29,0	25,2	23,2	21,0	20,4
Grondstoffen, vetten en oliën.....	15,0	14,2	9,0	8,2	8,5	10,5	7,2	6,2
Brandstoffen.....	5,1	6,9	9,0	12,3	10,8	7,9	13,4	17,7
Chemische produkten.....	5,2	6,7	7,5	8,2	8,9	11,9	14,6	15,0
Machines en vervoer.....	7,2	10,1	12,8	16,0	20,8	20,2	18,5	18,7
Primaire en overige fabrikaten.....	22,3	22,3	27,8	26,3	25,8	26,3	25,3	22,0
Totaal.....	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabel 3. Afhankelijkheid van de Nederlandse import naar land en naar goederengroep, 1980

	Voeding	Genotmiddelen	Grondstoffen	Brandstoffen	Vetten en oliën	Chemische produkten	Primaire fabrikaten	Machines en vervoer	Diverse fabrikaten	Overige	Totale pakket
EG.....	x	x	o	o	x	x	x	x	x	o	x
Comecon.....	o	o	o	x	x	o	o	o	x	o	o
Midden-Oosten.....	o	o	x	x	o	o	o	o	o	o	x
Afrika.....	x	x	o	x	x	o	o	x	o	o	o
Verenigde Staten.....	x	x	x	o	x	x	o	o	o	o	x
Latijns-Amerika.....	x	x	x	x	x	x	o	o	o	o	x
Japan.....	o	o	x	o	x	o	o	o	o	o	o
Verre Oosten (excl. Japan).....	x	x	o	x	x	x	o	o	o	o	x
Overig.....	o	x	o	o	o	o	o	o	o	o	o
Wereld.....	x	x	o	x	x	x	o	o	x	o	—

Overigens blijkt *binnen* onze export de gerichtheid op bepaalde produkten af te nemen. Bestond voor de oorlog onze export nog voor 40 à 50% uit voedingsmiddelen, vlak na de oorlog was dat nog circa 30% en thans rond de 20% (zie tabel 2). Ook het aandeel van de grondstoffen is vrijwel voortdurend afgenomen. Hiertegenover steeg het aandeel van de brandstoffen, van chemische produkten en van machines en vervoermiddelen. Vergelijkbare cijfers met betrekking tot de EG zijn niet bekend, zodat een ontwikkeling van de specialisatiecoëfficiënten over de beschouwde tijdvakken niet te geven is.

4. De importafhankelijkheid

In analogie met de exportspecialisatiecoëfficiënten zijn ook de z.g. importafhankelijkheidscoëfficiënten berekend. De bijbehorende tekens zijn weergegeven in tabel 3.

Opvallend is dat de importafhankelijkheid vooral betrekking heeft op de goederengroepen waarin de *export* gespecialiseerd is: voeding, brandstoffen, vetten, en chemische produkten. Daarentegen zijn de primaire fabrikaten en machines en diversen ook in ons importpakket ondervetwoordigd. In dit verband is het voorts opvallend dat in de periode 1970-1980 de importafhankelijkheidscoëfficiënten vooral blijken te zijn gestegen bij de goederengroepen waarin wij exportgespecialiseerd zijn, terwijl met betrekking tot de andere groepen juist een daling valt te constateren, met een verscherping daarvan aan het einde van de periode.

Op dit laatste lijken vooral binnenlandse vraagfactoren van invloed te zijn geweest, zoals bij voorbeeld de relatief sterke daling van de investeringsactiviteit. Daarnaast reflecteert het vermoedelijk ook de relatief zwakke exportprestatie van deze sectoren. Gelet op de importontwikkeling met betrekking tot de andere goederengroepen, lijkt het er meer in het algemeen op dat de gerichtheid van ons land op de productie en export van bepaalde goederengroepen ook weerspiegeld wordt aan de importzijde. Op zich is dit verschijnsel niet verrassend voor een open economie als die van Nederland. Sectoren die goed gedijen zullen wat dat betreft ook in de ontwikkeling van de buitenlandse handel te onderscheiden zijn van sectoren die minder goed draaien. Daarbij komt nog dat Nederland tot de landen behoort met een hoge geneigdheid tot intra-bedrijfsklassenhandel, een geneigdheid die volgens diverse onderzoeken bij de meeste hoogontwikkelde landen steeds verder zou toenemen 9). Eén en ander zou samenhangen met de voortschrijdende specialisering van de internationale productie en handel. Gezien de verweven-

heid met het investeringsverkeer wordt dit punt verder behandeld in het volgende artikel van deze reeks, waarin het internationale investeringsverkeer van Nederland wordt geanalyseerd.

5. Conclusies

De belangrijkste bevindingen van deze beknopte analyse van het internationale goederenverkeer van Nederland zijn de volgende.

1. In ons exportpakket komen de volgende produkten relatief sterk naar voren: voedingsprodukten, genotmiddelen, grondstoffen, brandstoffen, vetten en oliën en chemische produkten. Machines en fabrikaten zijn daarentegen relatief minder goed vertegenwoordigd in onze buitenlandse afzet. Deze relatieve specialisering van onze export kan in verband worden gebracht met de diverse comparatieve voordelen die ons land ten opzichte van de naburige landen heeft en zal blijven bezitten. Indien en voor zover de desbetreffende sectoren een krachtige motor van onze export zullen blijven vormen, behoeft deze specialisatie niet per sé negatief te worden beoordeeld 10). Anderzijds lijken de niet-exportgespecialiseerde productgroepen met name op arbeidsintensieve sectoren (metaal, textiel, papier) betrekking te hebben, zodat de werkgelegenheidseffecten anders kunnen liggen.

2. De relatieve specialisering van onze export in bepaalde produkten wordt ook steeds meer weerspiegeld in onze import. Los van specifieke binnenlandse vraagfactoren zou één en ander ook een teken kunnen zijn van de toegenomen geneigdheid van hoogontwikkelde landen (waaronder Nederland) tot intra-bedrijfsklassenhandel. Eén en ander zou voortvloeien uit een toenemende specialisering in de internationale handel en productie. In het volgende artikel over het internationale investeringsverkeer van Nederland wordt hierop verder ingegaan.

3. Geografisch gezien lijkt onze export zich in de eerste plaats op de EG-markten te richten, terwijl wij daarnaast in het Mid-

9) Vgl. J. H. Dunning, A note on intra-industry foreign direct investment, *Quarterly Review*, december 1981, Banca Nazionale Del Lavoro.

10) Vgl.: J. Kasteel, op.cit., die zich optimistisch uitlaat over de kansen van de Nederlandse petrochemische industrie („up-grading”) en J. H. Egberink (onderzoeksecretaris van het Landbouwschap) die wijst op de rol van het intensieve innovatiebeleid bij het exportsucces van de landbouw (*Economisch Dagblad*, 1 juni 1981).

den-Oosten en het Verre Oosten relatief goed vertegenwoordigd zijn. Overigens is de geografische spreiding bij de „exportgespecialiseerde” produkten wel zeer breed. Zo zijn met name de groepen voeding, grondstoffen, vetten en oliën en chemische produkten in vrijwel alle onderscheiden landengroepen relatief goed aanwezig. Daarentegen doet de ondervertegenwoordiging van bijvoorbeeld machines en fabrikaten zich eveneens bij alle landengroepen voor. De produktensamenstelling lijkt daarmee een zwaardere stempel op ons exportpatroon te drukken dan de landensamenstelling.

M. van Nieuwkerk
N. P. Driesprong
A. C. J. Stokman

Appendix

In het onderstaande wordt een opsomming gegeven van de goederensoorten die begrepen zijn in elk der tien onderscheiden hoofdgroepen van de Standard International Trade Classification (SITC).

Hoofdgroep	Onderdelen
Voeding	vlees en vleesprodukten; zuivelprodukten en eieren; vis en visprodukten; granen en graanprodukten; vruchten en groenten; suiker; koffie, thee, specerijen en voedsel voor dieren.
Genotmiddelen	dranken, tabak en tabaksfabrikaten.
Grondstoffen	huiden en vellen; oliezaden en noten; rubber; hout en kurk; cellulose en papierafval; textielvezels; natuurlijke meststoffen en ruwe minerale produkten; metaalertsen en niet-eetbare grondstoffen van dierlijke en plantaardige oorsprong.
Brandstoffen	ruwe aardolie en aardolieprodukten; aardgas en industriegas; elektrische energie en steenkool, cokes en briketten.
Vetten en oliën	dierlijke en plantaardige oliën en vetten en bereide produkten hiervan.
Chemische produkten	organische en anorganische chemische produkten; minerale teren; kleur-, looi- en verfstoffen; medicinale en farmaceutische produkten; ethers, parfumerie, onderhouds- en reinigingsmiddelen; kunstmatige meststoffen; munitie; kunstmatige plastische stof, cellulose en kunsthars.
Primaire fabrikaten	lederwaren; rubberwaren; hout- en kurkwaren; papier, karton en artikelen; garens, weefsels en textielwaren (behalve kleding en schoeisel), ijzer, staal en non-ferrometalen.
Machines en vervoer	machines, toestellen en vervoermateriaal.
Diverse fabrikaten	sanitaire artikelen; verwarmingsinstallaties; meubelen; reisartikelen en handtassen; kleding en bontwerk; schoeisel; fotografische en optische instrumenten; klokken en uurwerken; wetenschappelijke en controle-instrumenten.
Overig	nergens anders genoemde produkten.